

ДУАЛІЗМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Хряпінський П. В.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри публічного права*

*Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

В правовій доктрині традиційно вважається, що правовідносини між суб'єктами кримінального права вибудовуються у вигляді підкорення одних іншим. Публічно імперативний характер кримінального права як галузі публічного права, що має специфіку свого предмету та методу серед інших галузей публічного права, приводить до висновку про те, що суб'єктом, чию поведінку воно регулює, є виключно держава в особі відповідних органів. Саме для держави кримінальне право визначає обсяг повноважень щодо протидії вчинюваним злочинам. У кримінально-правових відносинах, які виникають з моменту вчинення злочину, держава завжди є домінуючим і уповноваженим суб'єктом [1, с. 23]. Кримінальний кодекс України (далі – КК) передбачив низку законодавчих положень як результат впливу євроінтеграційних процесів у вирішенні кримінально-правових конфліктів. Вітчизняні вчені все частіше вказують на очевидне використання диспозитивного методу реалізації кримінально-правової політики в Україні [2, с. 15]. За допомогою цього методу кримінально-правові відносини моделюються без елементів примусу та підкорення, з урахуванням вільного вибору того чи іншого варіанту поведінки суб'єктом права.

Диспозитивність в праві найчастіше розглядають у двох аспектах, – як принцип або як метод правового регулювання. З методологічних позицій її розглядають як «особливу модель побудови правової матерії». С.С. Алексєєв вважав, що диспозитивність є однією з таких моделей (дозволеної або диспозитивної побудови правового матеріалу, що реалізується у схемі: суб'єктивне право + юридичні гарантії), яка базується на приватному інтересі. Її зміст, – у наданні особі можливості самій, своєю волею визначати власну поведінку, що відкриває простір для особи діяти за своїм баченням, за своєю волею та в своїх інтересах [3, с. 589]. Диспозитивність можна розглядати як загально-правовий, універсальний метод правового регулювання, що виражається у нормативно передбаченій можливості вибору особою того чи іншого варіанту поведінки за власною волею та на свій розсуд.

В правовій доктрині сталим є поділ права на публічне, з притаманним йому імперативним методом, й приватне, із домінуючим диспозитивним методом правового регулювання. Проблема поділу права на публічне і приватне, співвідношення сфер правового регулювання, є однією з найсуперечливіших у вітчизняному правознавстві. Узагальнюючи наявні дослідження, можна виділити кілька теорій розподілу та етапів їх розвитку у використанні різних критеріїв щодо такого поділу. Втім соціально-правова ефективність та перспективність постановки проблеми «дихотомії чи дуалізму права» як протистояння публічного і приватного права, імперативного і диспозитивного методів викликає сумніви. Більш привабливою і реальною в правовій матерії вдається поєднання в одній галузі законодавства, скажімо, кримінальному, публічних і приватних засад з природним домінуванням однієї над іншою. У кримінальному праві юридичними фактами, з якими пов'язують кримінально-правові відносини, визнаються вчинення особою: діяння за обставин, що виключають його злочинність, суспільно-небезпечного діяння та/або злочину, правомірної посткримінальної поведінки тощо. Припинення одних та виникнення інших (трансформація) кримінально-правових відносин має обумовлюватися новим юридичним фактом, скажімо, правомірною посткримінальною поведінкою у вигляді дійового каяття, коли особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 45 КК) чи сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) до притягнення її до кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 212 КК) та інші.

Правовідносини, що виникають у визначений спосіб набувають характеру порозуміння між державою в особі уповноважених на застосування заохочення органів, з одного боку, і особою, яка вчинила правомірні посткримінальні вчинки, що стимулюються кримінальним законом. Так, одним із завдань інституту судимості є створення у свідомості звільнених осіб додаткових мотивів утримання від вчинення нових злочинів. Наявність у законодавстві, – вказує В.В. Голіна, – дострокового зняття судимості, визнання у зв'язку з цим, особи не судимою, ще більше стимулює її законослухняну поведінку. Судимість таким чином, це певна пересторога для особи наступу суттєвих негативних наслідків при відхиленні від норми, вона є формою посилення у особи відповідальності за свою поведінку [4, с. 14]. В регулюванні цих правовідносин застосовується метод заохочення, спрямований на усунення, звільнення або пом'якшення потенційного чи реального

кримінально-правового обтяження. Об'єкт зазначених правовідносин ніяким чином не пов'язаний з визначенням заходів державного примусу у вигляді обмеження прав і свобод особи. Вид та міра кримінально-правового заохочення, безумовно, визначається владним суб'єктом правовідносин, – державою, але фактичні підстави його застосування є, як правило, суб'єктивним правом, а не обов'язком особи. Правий І.Е. Звечаровський, коли стверджує, що застосування заходів заохочення завжди тягне за собою змінення кримінально-правового статусу заохочуваного суб'єкту [5, с. 115]. Утім, ця теза потребує розвитку й уточнення змін у правовому стані суб'єкта, що застосовує заохочення.

Суб'єктний склад заохочувальних правовідносин це, з одного боку, держава у вигляді спеціально уповноважених органів (дізнання, слідства, прокуратури, суду) та особа, яка вчинила злочин. Але, органи, що уповноважується державою застосовувати заохочення різко скорочується, й це право є прерогативою суду (ч. 1 ст. 44 КК). Під заохоченням розуміють виключно позитивний збуджувальний процес, формування спонукання, прагнення до правомірної, соціально-корисної поведінки. На відміну від «норм-стимулів», «норми-заборони» відіграють роль анти-стимулу, гальмуючого фактору, що обмежує особу у визначених законом рамках поведінки, забороняють вчиняти суспільно-небезпечні діяння під страхом кримінального покарання [6, с. 234]. Дуалізм категорій «дозвіл – заборона», «позитивне – негативне», «заохочення – покарання» у свідомості існує у якості структури психічно-активності людини. Особливість кримінально-правового стимулювання полягає у активному цілеспрямованому психологічному впливі на свідомість і волю особистості. Діючи правомірно у сфері кримінально-правового регулювання, особистість узгоджує (співвідносить) свою поведінку з правовими нормами і виявляє вільний вибір між різними варіантами можливої поведінки. Вибір правомірного варіанту поведінки забезпечує різноманітну державну підтримку: інші суб'єкти права зобов'язані сприяти таким діям, не втручатися у них, у раз невиконання ними своїх обов'язків держава застосовує примус, відновлює порушене право правомірно діючої особи тощо. Відтак, правомірна кримінально-правова поведінка як юридичний факт тягне не просто виникнення правовідносин, а певний комплекс засобів правового впливу, спрямований на виникнення, розвиток, стимулювання правомірної поведінки, як форми гармонійного співіснування інтересів особи і суспільства [7, с. 36].

Правовий статус суб'єктів заохочувальних правовідносин передбачає певні гарантії застосування приписів, що передбачають, скажімо, право чи обов'язок суду звільнити особу від кримінальної відповідальності. Варіанти гарантій держави, як владного суб'єкту заохочу-

вального правовідношення, відповідають поділу звільнення від кримінальної відповідальності на імперативні та дискреційні види. Якщо, позитивна поведінка утворює для держави у відношеннях повноваження на звільнення особи від кримінальної відповідальності як альтернативу покласти на неї таку відповідальність, то має місце дискреційний (необов'язковий) вид звільнення від кримінальної відповідальності. Суд, який представляє державу у цих правовідносинах, спершу обирає одне з двох повноважень, що йому належать, а потім реалізує обране повноваження. Інша ситуація складається, коли повноваження держави покласти на особу кримінальну відповідальність повністю змінюються на звільнення її від останньої. Суд має повноваження і зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності, що характерно для імперативних (обов'язкових) видів звільнення. Відносини, що регулюються методом заохочення є природно кримінально-правовими. Можливість припинення заохочувальних правовідносин і повернення знову до правовідносин охоронного типу, з застосуванням до особи примусу та визначенні виду та міри обмежень прав і свобод, виникає у випадках умовного звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, коли особа неналежним чином виконує покладені на неї обов'язки (ст.ст. 75, 76 КК).

Підсумовуючи, слід прогнозувати поширення диспозитивного методу як регулятора кримінально-правових відносин, насамперед заохочувального типу щодо прав особи потерпілого, звільнення від кримінальної відповідальності та/або покарання, угоди про визнання вини тощо. Ідея розвитку диспозитивізму у кримінальному праві є перспективною, проте вона не повинна розхитувати соціальне завдання кримінального права, – протидію злочинності, яке вирішується публічними правовідносинами та імперативним методом. Разом із основними, «стволовими» заборонними нормами заохочувальні норми мають вирішувати завдання, передбачене у ч. 1 ст. 1 КК. Відтак дуалізм кримінально-правового регулювання не є протиставлення публічного і приватного права, імперативного і диспозитивного методів, а є поєднанням публічних і приватних засад із природним домінуванням публічно імперативного методу.

Література:

1. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: моногр. Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Голіна та ін. К. : Парламентське видання, 2015. 688 с.;

2. Фріс П.Л., Козич І.В., Гануляк Е.М. Диспозитивний метод реалізації кримінально-правової політики: моногр. – Івано-Франківськ, Голіней О.И. 2020. 203 с.

3. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования: моногр. М. : Статус, 1999. 712 с.;
4. Голина В.В. Судимість: моногр. Харків : Харків юридичний, 2006. 384 с.
5. Звечаровский И.Э. Уголовно-правовые нормы, поощряющие посткриминальное поведение личности: моногр. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1991. 160 с.;
6. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у законодавстві України про кримінальну відповідальність. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 17. Кримінальне право / Ред. 17-го тому: Тацій В.Я., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. Харків: Право. 2017. 1064 р.
7. Ященко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: моногр. Харків : Харьк. нац. ун-т внутр. справ Ніка-Нова, 2014. 388 с.

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Щербаков В. В.

*кандидат юридичних наук,
суддя*

*Рівненського окружного адміністративного суду
м. Рівне, Україна*

Детальним аналізом чинного КВК України нами встановлено окремі суперечності, що негативно впливають на застосування положень кримінально-виконавчого законодавства на практиці.

Предметом усунення правових прогалин є суспільні відносини, що потребують правового регулювання. Структура цих суспільних відносин є наступною: а) повністю відсутні у кримінально-виконавчому законодавстві України правові норми, що стосуються процесу виконання та відбування покарань. Так, виключивши з глави 26 КВК України норми (ст. ст. 160–162), що стосувались контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання, законодавець залишив це питання без правового регулювання, враховуючи, що як у ст. 13 КВК, так і у Законі України «Про пробацію» відсутні такі об'єкти контролю, як: засуджені, звільнені від подальшого відбування покарання умовно-достроково (ст. 81 КК); по хворобі (ст. 84 КК); по амністії (ст. 86) та по помилуванню (ст. 87), які, згідно статистичних даних,